

СИСТЕМА ФІНАНСОВИХ ВАЖЕЛІВ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ

У статті аналізуються підходи до визначення поняття "системи фінансових важелів" задля найбільш ефективного їх використання для забезпечення розвитку економіки. Окреслені головні складові системи фінансових важелів, такі як елементи фінансових важелів, механізм їх використання та забезпечення дії механізму використання. Окреслені напрями удосконалення використання системи фінансових важелів в забезпеченні розвитку економіки.

The article examines the approaches to the definition of "system of financial leverage" for the most effective use for to ensure economic development. The main components of financial instruments are mentioned such as elements of financial leverage, the mechanism of their use and to provide the mechanism of financial leverages use. The directions of the financial leverage use improvement in ensuring economic development are outlined.

Ключові слова: фінансові важелі, система, фінансовий механізм, забезпечення дії механізму.
Key words: financial leverage system, the financial mechanism of the mechanism.

ПОСТАНОВА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

З розвитком економічної системи завжди використовувались важелі. Їх застосування могло бути як систематизованим, так і навпаки. Сьогоднішній рівень розвитку економічної думки передбачає об'єднання фінансових важелів до певної системи для їх найбільш ефективного застосування в забезпеченні розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, які стосуються обраної проблеми, свідчать про наявність наукових пошуків щодо об'єднання фінансових важелів у групі за певними класифікаційними ознаками, але потрібно відзначити, що на теперішній час бракує єдиного науково обгрунтованого підходу до визначення поняття "системи фінансових важелів" та її складових. Означені питання будуть висвітлені у даній статті.

Метою нашого дослідження є ідентифікація поняття "системи фінансових важелів" та визначення її складових.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття "система" розглядається багатьма науковцями. Зокрема, Грачев Н.Н., Шевцов М.А. [1] визначають систему як "об'єктивну єдність закономірно пов'язаних один з одним предметів, явищ, відомостей, а також знання про природу, суспільство тощо"

Будь-яка система розглядається як цілісне утворення. При цьому, у її складі можуть бути виділені цілісні, повноцінні елементи, які можуть існувати тільки у межах системи. Так, як вже зазначалось, фінансові важелі включають у себе великий перелік складових: простих та складних. Ці елементи володіють певними властивостями, які поза межами системи володіють лише сис-

темнозначимими властивостями, а при входженні до системи — вони набувають вже системопевних властивостей.

Так, дія окремих елементів простого фінансового важелю таких як ставка, база, об'єкт, пільга, відсоток — не може розглядатися окремо, з відособленням від дії інших важелів, за винятком, якщо не розглядаються деякі "ідеальні умови". Адже дія одного елементу фінансового важелю у певній сфері може призвести до змін, у тому числі небажаних у іншій сфері. Наприклад, враховуючи тісний взаємозв'язок податкової та бюджетної політики, застосування тих чи інших важелів потребує обгрунтування. Так, застосування певних інструментів податкового регулювання може надати певні обмеження на бюджетну політику, зокрема скорочення доходів бюджету на певному етапі. При цьому, забезпечення очікуваної ефективності застосування податкових інструментів покликано розширити бюджетні надходження за рахунок розширення бази оподаткування.

Тому, для системи фінансових важелів первинним є ознака цілісності, тобто вона розглядається як єдине ціле, що складається з взаємодіючих частин, часто різноякісних, але одночасно сумісних.

Так, система фінансових важелів, існуючи як цілісне утворення, передбачає наявність потужних зв'язків її елементів на деякому інтервалі часу. При цьому, потужність цих зв'язків більше, ніж потужність зв'язків цих елементів із середовищем поза системою. Це пояснюється тим, що вибір тих чи інших фінансових важелів, тобто деякої групи важелів, спрямований на їх використання щодо досягнення поставленої мети на деякому проміжку часу, передбачає їх злагоджену дію та певну автономність від інших інструментів, які використовуються державою.

Рис. 1. Система фінансових важелів

Тому наявність стійких зв'язків між елементами системи фінансових важелів набуває особливого значення для існування та функціонування означеної системи.

Окрім того, будь-яка система характеризується наявністю певної організації під системоформуючими факторами, що визначають можливість створення системи, а також наявністю таких властивостей, які притаманні системі в цілому, але не властиві жодному з її елементів окремо. Таке явище отримало назву — емерджентність. Так, система фінансових важелів не є простою сукупністю її складових елементів. Розглядаючи властивості кожного фінансового важелю окремо, не можна пізнати всі властивості системи в цілому. Тому характеристики системи визначаються не тільки властивостями її елементів, а також характеристиками зв'язків між ними.

Прийняття органами влади рішень щодо застосування тієї чи іншої системи фінансових важелів для досягнення певної мети економічного характеру повинно узгоджуватись із фінансовою політикою в цілому та передбачати наслідки таких рішень. Тому доцільним вважається класифікувати фінансові важелі за певними ознаками, за якими вони будуть додаватися до певної системи, наприклад, за характером їх дії, періодичністю їх дії та територіальною ознакою їх дії.

За характером дії фінансові важелі можна поділити на наступні групи:

1) важелі стимулюючого характеру або дестимулюючого характеру, адже фінансові важелі в залежності від мети їх застосування застосовуються для стимулювання або обмеження певної діяльності. Так, до важелей стимулюючого характеру можна віднести стимули, податки; а до важелів дестимулюючого характеру — штрафи, санкції;

2) важелі прогресивного характеру чи регресивного характеру. Прогресивний характер дії фінансових важелів виражається в зростанні ВВП — у цілому та на душу населення; зміна характеру зайнятості населення в бік збільшення частки працівників кваліфікованої праці, розвиток соціального забезпечення та охорони здоров'я тощо. Регресивний характер дії фінансових важелів, навпаки, передбачає зменшення означених показників. Важелі за цими ознаками також є взаємовключними за протилежними напрямками їх дії.

За періодичністю дії фінансові важелі можна поділити на важелі регулярного та важелі нерегулярного характеру дії. Регулярність дії фінансових важелів встановлюється законодавчо та залежить від поставленої мети та може залежати від циклу розвитку економіки.

За територіальною ознакою дії фінансові важелі класифікувати на фінансові важелі, які покликані регу-

лювати розвиток економіки окремих територій спеціального призначення; економіки окремих галузей; економіки окремих регіонів та економіки держави у цілому.

До того ж, можна виділити важелі змішаного характеру дії, які передбачають розмаїття та взаємодії фінансових важелів різного типу.

Таким чином, система елементів фінансових важелів може вважатися системою, а не просто сукупністю певних важелів тільки при наявності наступних ознак або властивостей:

- 1) цілісність;
- 2) наявність стійких зв'язків;
- 3) емерджентність;
- 4) класифікаційна ознака.

Зрозуміло, що окремий простий важіль не володіє означеними ознаками. Що стосується складних важелів: спеціальних податкових режимів чи альтернативних систем оподаткування то вони вже представляють систему з двох чи більше простих важелів. Так наприклад, спеціальна вільна економічна зона є цілісним автономним утворенням, яке характеризується використанням певних фінансових важелів, взаємопов'язаних між собою за визначеним напрямом їх дії, з притаманними такому утворенню властивостями, але не властиві жодному з її елементів застосованих фінансових важелів окремо.

Система фінансових важелів, володіючи означеними властивостями, передбачає цілеспрямований вплив суб'єктів цієї системи на об'єкт за допомогою певних інструментів, у результаті якого виникають певні фінансові відносини, які покликані на досягнення певної мети економічного характеру.

Означений вплив здійснюється за допомогою певного механізму використання фінансових важелів та системою забезпечення реалізації цього механізму, який є частиною фінансового механізму реалізації фінансової політики.

Так, систему фінансових важелів можна представити у вигляді наступної схеми (рис. 1).

Об'єктом системи фінансових важелів виступають певні економічні процеси.

Суб'єкт системи, представлений у особі держави, суб'єктів підприємницької діяльності, населення.

Вчений Дерев'яно О.Г. під поняттям "механізм" визначає спосіб функціонування певної системи [2, с. 28].

Механізм використання системи фінансових важелів є складовою фінансового механізму, через його дію реалізується фінансова політика та її головна мета — забезпечення розвитку економіки.

Як відмічає Онишко С.В., існування модифікацій фінансового механізму є вкрай необхідним для об'єктивного процесу становлення фінансового механізму — та є фундаментом для формування раціональної фінансової політики [3, с. 392—407].

Ковалюк О.М. визначає "фінансовий механізм" як "кермо" зовнішнього впливу держави і підприємства на економіку і суспільство. Автор аргументує свій погляд наступним чином:

- 1) економіка не може успішно розвиватися без втручання держави;

2) управління господарством неможливо без відповідного механізму;

3) без адекватного цілям і завданням механізму не можна вивести національну економіку на траєкторію сталого розвитку [4, с. 51—59].

Розробка будь-якого фінансового механізму передбачає, по-перше, пошук оптимальної його структури, адже через неї і реалізується його дія, по-друге — своєчасна оцінка його дії.

Погляди вчених на структуру фінансового механізму різняться.

Так, деякі вчені, наприклад, Василик О.Д. [5] вважають фінансовий механізм системою нормативно правових актів, що регулюють фінансові відносини. На нашу думку, наявність нормативно-правової бази визначає спосіб функціонування фінансового механізму, але це не є достатнім, адже для приведення його дії потрібним є володіння фінансовим інструментом.

Більшість вчених — Герасимчук З.В. [6, с. 56], Базилевич В.М. [7, с. 18], Кірейцев Г.Г. [8, с. 19], Ковалюк О.М. [4, с. 54] — сходяться на думці, що фінансовий механізм є сукупністю чи системою, оптимального сполучення фінансових методів та важелів, які використовуються державою згідно із відповідним нормативним, законодавчим та інформаційним забезпеченням з тої точки зору, що фінансові важелі розглядаються як спосіб дії при використанні фінансового метода. На нашу думку, реалізація дії фінансового механізму визнається застосуванням певного інструментарію.

Так, група вчених, наприклад, науковці Поддєрьогін А.М. [9, с. 562], Трохимченко М.В. [10], розглядають фінансовий механізм з точки зору визнання саме фінансових важелів як ключової ланки у його структурі та визначають фінансовий механізм як управління фінансовими відносинами через фінансові важелі.

Метою розробки механізму використання системи фінансових важелів є приведення до дії складових елементів фінансових важелів і активізація посилення взаємозв'язків між ними у відповідності із діючим правовим, інформаційним чи нормативним забезпеченням

Дія фінансових важелів проявляється приведенням до руху відповідних інструментів — окремих елементів важеля.

Виходячи з наведеного, механізм використання системи фінансових важелів можна представити наступним чином (рис. 2).

Забезпечення дії механізму використання системи фінансових важелів здійснюється за допомогою певних заходів. Так, звертаючись до зарубіжного досвіду, вважаємо за доцільне розглянути успішний досвід Китаю та Японії.

Адже Китай відомий у всьому світі

Рис. 2. Механізм використання системи фінансових важелів

завдяки своєму стратегічному курсу — політиці відкритої економіки, — який є розрахованим на довгострокову перспективу. Головними пріоритетами цього курсу були: включення національного ринку Китаю в світову систему господарства; залучення іноземних і національних інвестицій для розвитку високорентабельного виробництва; стимулювання розвитку економіки країни в цілому, передача передової зарубіжної технології і досвіду управління у внутрішні райони країни; забезпечення прискореного розвитку тих регіонів країни по засобах створення спеціальних зон всіх типів; комплексний розвиток економіки відсталих регіонів; підвищення ефективності, які використовуються виробничі потужності, інфраструктури і конверсійні комплекси та ін.

Японія, у свою чергу, відома завдяки її стратегічному курсу "Технополіс", також розрахованому на довгу перспективу. Головною відзнакою цієї концепції є на-

Рис. 3. Забезпечення дії механізму використання системи фінансових важелів — створення спеціальних органів управління

голос на інноваціях та інноваційному розвитку країни. Головні пріоритети: побудова дослідницьких центрів високих технологій, високорівневих інформаційних систем і активізація наукових розробок. Концепція реалізується у декілька етапів та також розрахована на довгострокову перспективу.

Так, систематизувавши досвід означених країн, можна виділити наступні напрями забезпечення дії механізму використання фінансових важелів (рис. 3). Визначення важелів впливу.

Ключовими елементами фінансових важелів при реалізації стратегії Китаю та Японії були визнані податкові важелі. Як було вже означено вище, податок, який є фіскальним інструментом, може за певних умов набувати ознак важеля. Так, основними важелями, які використовувались щодо реалізації стратегії, були альтернативні режими оподаткування, об'єкт та ставка податку.

Так, у Китаї були створені відповідні органи адміністративного управління: канцелярія Держради КНР у справах спеціальних зон — найвищий орган адміністративного управління. Він розробляє основні соціально-економічні програми і здійснює контроль за їх виконанням, керує іншими відомствами, які їм підпорядковані. Канцелярії підпорядковані адміністративно-управлінські Комітети, які розробляють плани розвитку, розглядають і затверджують інвестиційні проекти, їх реєстрацію, займаються питаннями праці і заробітної плати, освіти і охорони здоров'я, культури і громадського порядку. Крім того, безпосередньо в спеціальних зонах функціонують місцеві Збори народних представників, партійні і профспілкові організації, інші внутрішні структурні підрозділи.

Стратегічний курс Китаю передбачав затвердження певних програм, розрахованих на довгострокову перспективу, а не на швидкий комерційний успіх. Такі програми передбачали створення спеціальних зон із встановленим особливим пільговим режимом. Метою їх створення було функціонування на території таких зон стабільно працюючих підприємств, які поступово б нарощували обсяги випуску продукції, що у свою чергу, мало забезпечувати наповнюваність бюджету, добробут суспільства та фінансування подальшого розвитку національного виробництва. Такі програми характеризувалися системністю щодо надання податкових пільг із складання календарних планів по строкам отримання конкретних результатів від дії механізмів пільгового оподаткування.

Впровадження відповідної правової бази.

Особливої уваги у забезпеченні дії механізму використання системи фінансових важелів заслуговує правова база — законодавство у фінансовій сфері.

Так, у Китаї усі питання діяльності спеціальних зон регулюються нормативними актами Державної ради і документами провінційного рівня. Державною радою розроблена комплексна система нормативних актів, які передбачають застосування низки адміністративних, юридичних і економічних заходів. Усього у Китаї прийнято близько 700 законодавчих та інших нормативних актів. Створена нормативно-правова база встановила єдиний адміністративний статус для спеціальних зон та визначила пільговий податковий, митний і валютний режими для іноземних суб'єктів підприємницької діяльності. При цьому, для кожної спеціальної зони був прийнятий закон, який враховував специфіку її завдань, умов

функціонування, масштаби, характер діяльності, місце розташування тощо.

У свою чергу, реалізація програми "Технополіс" у Японії підкріплювалась прийняттям низки відповідних нормативних актів. Хід цієї програми дав Закон "Про прискорення регіонального розвитку" у 1983 році, який визначав чіткі критерії реалізації програми. Далі була прийнята ще низка законів, яка була покликана визначити умови функціонування підприємств в рамках програми, такі як Закон "Про валютні операції і зовнішньої торгівлі", Закон "Про екстраординарні заходи по сприянню імпорту і залученню прямих іноземних інвестицій до Японії".

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗРОБОК

Таким чином, ідентифікація поняття "системи фінансових важелів" та її складових має стратегічне значення щодо підвищення ефективності у використанні податкових важелів у забезпеченні розвитку економіки. Розробка ефективного механізму використання фінансових важелів та забезпечення дії цього механізму має стати пріоритетним завданням у забезпеченні розвитку економіки.

Література:

1. Грачев Н.Н., Шевцов М.А. Информационные технологии в работе государственного служащего: учебно-практическое пособие. — М.: ЗАО ИА "Мобиле", 2001. — 438 с. // grachev.distudy.ru/Uch_kurs/Gosslugba/Chapter1/Chapter13.htm
2. Дерев'яно О.Г. Фінансово-кредитний механізм в системі стратегічного управління / О.Г. Дерев'яно / Фінанси України. — 1998. — № 7. — С. 28—34.
3. Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку: моногр. / С.В. Онишко; Ін-т екон. прогнозування НАН України, Нац. акад. держ. податк. служби України. — Ірпін: Нац. акад. ДПС України, 2004. — 434 с.
4. Ковалюк О.М. Методологічні основи фінансового механізму / О.М. Ковалюк // Фінанси України. — 2003. — № 4. — С. 51—59.
5. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник. — К.: НІОС, 2000. — 416 с.
6. Герасимчук З.В., Вахович І.М., Каменська І.М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: монографія. — Луцьк: Надстиря, 2006. — 220 с.
7. Базилевич В.М., Баластрик Л.О. Державні фінанси: навч. посібник / За заг. ред. Базилевич В.Д. — К.: Лтіка. — 2004. — С. 18.
8. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. / Кірейцев Г. Г. — 2-е вид., переробл. та доповн. — К.: ЦУЛ, 2002. — 495 с.
9. Фінанси підприємств: [Підруч.]; під ред. А.М. Поддєрьогіна. — 4-те вид., перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2002. — 571 с.
10. Трохимченко М.В. Фінансовий механізм інвестиційного забезпечення регіонального розвитку України: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.08 / Трохимченко М.В.; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2009. — 20 с.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2012 р.